

**Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»**

ЛЕДВІЙ ОЛЕНА ІВАНІВНА

УДК 342.121.54(477)

**ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ
ПРАВопорушенням у сфері страхування в Україні**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі адміністративного та інформаційного права Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат юридичних наук, доцент
Паньонко Ігор Михайлович,
Львівський національний аграрний університет,
доцент кафедри права економічного факультету.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Суббот Анатолій Іванович
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова, професор кафедри
конституційного, адміністративного та фінансового
права;

кандидат юридичних наук, доцент
Єсімов Сергій Сергійович
Львівський державний університет внутрішніх справ,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
юридичного факультету.

Захист відбудеться «29» вересня 2021 р. о 10-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д35.052.19 у Національному університеті «Львівська політехніка» (79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3, аудиторія 301 XIX навчального корпусу).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. Професорська, 1).

Автореферат розісланий «27» серпня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. П. Бортник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Добровільне страхування проводиться на добровільних засадах відповідно до правових норм, тобто здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком. Правила добровільного страхування, що визначають конкретні умови і порядок його проведення, встановлюються страховиком самостійно, проте вони не повинні суперечити чинному законодавству, що регулює страхову діяльність. При цьому закон визначає лише загальні умови страхування, а конкретні умови його проведення визначаються договором, що укладається між страхувальником і страховиком.

З розвитком страхової справи в ХХ ст. виникло і набуло поширення обов'язкове страхування, коли у взаємини сторін втручається держава, змушуючи страхувати ті чи інші ризики в випадку, коли добровільне страхування не призводить до виникнення страхових відносин. Необхідність державного втручання для забезпечення всіх приватних і юридичних осіб страховим захистом пов'язана з обмеженістю комерційного страхування у вирішенні завдань відтворення матеріальних, трудових ресурсів в будь-яких критичних ситуаціях, досягнення соціальної справедливості в суспільстві і підтримки політичної стабільності в країні. Держава встановлює обов'язкову форму страхування в тому випадку, коли захист тих чи інших об'єктів пов'язаний з інтересами не тільки окремих страхувальників, а й усього суспільства.

Страхування особистих і майнових інтересів громадян і господарюючих суб'єктів названо урядом одним з пріоритетних напрямів економічної політики України. Орієнтованість на страхову модель чітко проявляється в трансформації вже існуючих видів страхування (недержавне накопичувальне пенсійне страхування та формування недержавних пенсійних страхових фондів), а також у появі нових обов'язкових видів страхування (обов'язкове страхування автоцивільної відповідальності, страхування банківських вкладів тощо).

Держава в ході управління страховою системою зацікавлена в точному дотриманні страхового законодавства суб'єктами страхової справи. З метою забезпечення захисту прав і законних інтересів усіх учасників системи страхування і самої держави необхідно постійно здійснювати діяльність щодо попередження та припинення порушень страхового законодавства. Тільки в умовах дотримання встановлених правил здійснення страхової діяльності можливий ефективний розвиток страхової справи.

В ході своєї діяльності страхові організації допускають численні порушення чинного законодавства в сфері страхування, причому за прогнозами експертів, найближчим часом не доводиться очікувати зниження їх кількості. Також це може виразитися в збільшенні числа страхових компаній, що здійснюють діяльність без ліцензій і займаються, у змові з підприємствами і банками, незаконним переведенням і переказом коштів в тіньову економіку.

Звісно ж, що комплексна реалізація заходів щодо вдосконалення адміністративно-правового регулювання страхової діяльності та засад запобігання правопорушенням у цій сфері здатні істотно вплинути на динаміку і якість розвитку ринку страхових послуг в Україні.

Питання запобігання правопорушенням у сфері страхування були предметом дослідження багатьох відомих науковців. Особливу увагу необхідно акцентувати на роботах В. Авер'янова, О. Бандурки, Ю. Битяка, В. Білоуса, І. Бородіна, Н. Бортник, І. Голосніченка, М. Коваліва, Т. Коломоєць, В. Колпаков, А. Комзюка, Т. Кравцової, В. Курила, Н. Лесько, І. Личенко, О. Остапенка, В. Петкова, С. Петкова, О. Рябченко, О. Собакаря, О. Тильчик, Н. Христинченко, В. Шамрая, В. Шкарупи, І. Шопіної, Х. Ярмачі та ін.

Істотний внесок у розвиток досліджуваної проблематики мають праці А. Берлача, М. Бліхар, В. Грохольського, Є. Додіна, І. Жаровської, В. Заросила, Р. Ігоніна, Д. Калаєнова, С. Ківалова, Н. Литвин, Т. Мацелик, О. Ніканорової, У. Парпан, Т. Проценка, О. Резніка, І. Самсіна, С. Стеценка, А. Суббота, І. Хомишин та ін.

Водночас, варто зауважити, що хоча проблематика запобігання правопорушенням загалом не є новою для адміністративно-правової науки, однак питання запобігання правопорушенням у сфері страхування предметом комплексного дослідження в нових соціальних умовах ще не були.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконано відповідно до Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженої Законом України №1629-IV від 18.03.2004р., Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5, Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки, затвердженої загальними зборами Національної академії правових наук України 03.03.2016 р.

Дисертація виконана в межах науково-дослідної роботи кафедри адміністративного та інформаційного права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»: «Адміністративно-правова доктрина захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах європейської інтеграції України» (державний реєстраційний номер 0121U110638).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає у комплексному, системному аналізі правових та організаційних засад запобігання правопорушенням у сфері страхування в Україні та виробленні на цій основі теоретичних положень і науково обґрунтованих методичних і практичних рекомендацій щодо удосконалення законодавчої основи у цій сфері.

Для досягнення цієї мети поставлено такі *завдання*:

- проаналізувати наукову основу формування уявлення про правові та організаційні засади запобігання правопорушенням у сфері страхування в

Україні;

- сформувані теоретико-методологічні підходи до дослідження питання правових та організаційних засад запобігання правопорушенням у сфері страхування;

- встановити соціально-економічне значення страхування в сучасних умовах трансформації суспільства;

- проаналізувати адміністративно-правові відносини у сфері страхування;

- охарактеризувати правові засади регулювання ліцензування страхової діяльності;

- окреслити місце і функції органів виконавчої влади у системі запобігання правопорушень у сфері страхування;

- визначити сутність і зміст контролю за фінансовим станом страхових організацій;

- здійснити аналіз адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері страхування;

- окреслити напрями удосконалення правового регулювання щодо запобігання правопорушень у сфері страхування.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, в яких формуються правові та організаційні засади запобігання правопорушенням у сфері страхування в Україні.

Предмет дослідження – правові та організаційні засади запобігання правопорушенням у сфері страхування в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить сукупність методів наукового пізнання. Так, досягненню мети дослідження і вирішенню поставлених завдань сприяло використання таких принципів діалектичної логіки, як об'єктивність, всебічність і повнота пізнання, розгляд внутрішніх суперечливих сторін і тенденцій досліджуваного питання.

Відповідно до мети та завдань дослідження в дисертаційній роботі використані загальнонаукові та спеціально-наукові методи, за допомогою яких розкрито об'єкт і предмет дослідження.

Використання логіко-семантичного методу сприяло поглибленню понятійного апарату, визначенню наукової основи формування уявлення про правові та організаційні засади запобігання правопорушенням у сфері страхування в Україні, формуванню теоретико-методологічних підходів до дослідження питання правових та організаційних засад запобігання правопорушенням у сфері страхування, встановлення соціально-економічного значення страхування в сучасних умовах трансформації суспільства, визначення місця і функцій органів виконавчої влади у системі запобігання правопорушень у сфері страхування (*підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.3, 2.5*).

За допомогою структурно-системного методу здійснено аналіз об'єкта дослідження та визначено причини вчинення правопорушень у сфері страхування (*підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, Розділ 3*), порівняльно-правовий метод сприяв

узагальненню наукових поглядів на зміст та сутність страхової діяльності як об'єкта адміністративно-правового регулювання (*підрозділи 1.3, 2.2, 2.3, Розділ 3*).

Формально-юридичний метод використано при дослідженні змісту правових норм, що виступають основою страхової діяльності. Структурно-логічний метод використовувався для вироблення рекомендацій та визначення напрямів удосконалення правового регулювання щодо запобігання правопорушень у сфері страхування (*підрозділи 1.3, Розділи 2, 3*).

Науково-теоретичну основу дисертаційної роботи склали творчо опрацьовані наукові праці вітчизняних і закордонних вчених. Використано статистичні дані щодо запобігання правопорушенням у сфері страхування в Україні.

Нормативно-правовим підґрунтям дисертації є Конституція України, закони і підзаконні акти України, законодавство зарубіжних держав із питань запобігання правопорушенням у сфері страхування.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні матеріали, які характеризують питання правових та організаційних засад запобігання правопорушенням у сфері страхування в Україні, узагальнення результатів практичної діяльності суб'єктів запобігання, довідкові видання, матеріали опитування, в процесі якого було проанкетовано 205 респондентів – працівників правоохоронних органів та працівників страхових компаній у Львівській, Волинській, Рівненській та Івано-Франківській, Закарпатській та Чернівецькій областях.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є однією з перших системних досліджень правових та організаційних засад запобігання правопорушенням у сфері страхування в Україні. На цій основі сформульовано низку положень, що містять елементи наукової новизни:

уперше:

– страхову діяльність розглянуто як професійну комерційну діяльність з формування, розподілу та використання коштів страхових фондів з метою захисту майнових інтересів фізичних і юридичних осіб при настанні страхових випадків. Вказано, що таку діяльність здійснюють спеціалізовані комерційні юридичні особи (діяльність страхових посередників - агентів, брокерів та інших фахівців на страховому ринку має допоміжний характер, тому до страхової діяльності не відноситься). Ця діяльність підлягає правовому регулюванню, як і будь-яка інша підприємницька діяльність, при цьому правова природа такого регулювання в більшості випадків адміністративна;

– визначено соціально-економічне значення страхування в сучасних умовах трансформації суспільства. Обґрунтовано, що порушення страхового законодавства є суспільно небезпечними, шкідливими для суспільства і держави загалом. Зазначено, що більше 60% страхового ринку припадає на частку п'ятдесяти великих страхових компаній. При цьому порушення ними однієї або декількох вимог до фінансової стійкості може вплинути на стійкість всієї

страхової системи України. Порушення, допущені страховою організацією при розробці та затвердженні стандартних правил страхування, також спричинять за собою заподіяння шкоди інтересам всіх клієнтів конкретного страховика;

удосконалено:

– визначення сутності обов'язкового соціального страхування як частини державної системи соціального захисту населення, яка є системою створюваних державою правових, економічних та організаційних заходів, спрямованих на компенсацію або мінімізацію наслідків зміни матеріального і (або) соціального становища працюючих громадян, а у випадках, передбачених законодавством України, інших категорій громадян внаслідок визнання їх безробітними, трудового каліцтва або професійного захворювання, інвалідності, хвороби, травми, вагітності та пологів, втрати годувальника, а також настання старості, необхідності отримання медичної допомоги, санаторно-курортного лікування і настання інших установлених законодавством України соціальних страхових ризиків, що підлягають обов'язковому соціальному страхуванню;

– правові засади регулювання ліцензування страхової діяльності. визначено важелі, за допомогою яких здійснюється регулювання державою страхової діяльності, а саме: встановлення умов допуску на страховий ринок організацій, які збираються надавати послуги зі страхування (отримання ліцензії); визначення фінансових нормативів для страховиків; закріплення принципів інвестування коштів страхових фондів; здійснення адміністративного нагляду за діяльністю страховиків; встановлення відповідальності за порушення законодавства про страхову діяльність;

набули подальшого розвитку:

– питання розгляду наукової основи формування уявлення про правові та організаційні засади запобігання правопорушенням у сфері страхування в Україні;

– формування теоретико-методологічних підходів до дослідження питання правових та організаційних засад запобігання правопорушенням у сфері страхування. Визначено низку наукових підходів та методів, які доцільно застосувати для комплексного, усестороннього розкриття предмета дослідження;

– визначення місця і функцій органів виконавчої влади у системі запобігання правопорушень у сфері страхування. Одночасно звернуто увагу на те, що безпосередня участь держави в страховій діяльності може і стимулювати ринок приватних страхових послуг, і обмежувати його, затримувати його розвиток. Йдеться не про законодавче регулювання, а про прямий вплив держави на зазначений сектор економіки за допомогою державного підприємництва через створення державних страхових компаній, що займають певні ніші страхового бізнесу, а також через введення обов'язкового державного страхування - пенсійного, медичного, соціального;

– аналіз адміністративно-правових відносин у сфері страхування. Доведено, що питання про місце адміністративних відносин в системі

страхування залишається поки відкритим. Зазначено, що різноманітність і складність правовідносин, що складаються в сфері страхування, зумовили необхідність їх правового регулювання нормами різних галузей права, таких як адміністративне, фінансове, цивільне та ін.;

- характеристика адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері страхування;

- окреслення напрямів удосконалення норм чинного законодавства, зокрема Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

- у науково-дослідницькій сфері – для подальшої розробки проблематики правових та організаційних засад запобігання правопорушенням у сфері страхування в Україні;

- у правозастосовній діяльності – для удосконалення діяльності суб'єктів запобігання правопорушенням у сфері страхування в Україні та тлумачення і застосування відповідних положень законодавства цими суб'єктами при здійсненні вказаної роботи;

- у навчальному процесі – положення та висновки дисертації можуть бути впроваджені в процес викладання дисциплін: «Адміністративне право», «Адміністративна відповідальність», «Адміністративний процес» (*довідка Національного університету «Львівська політехніка» № 67-01-227 від 10.03.2021 р.*

Особистий внесок дисертанта. Усі наукові результати, викладені в дисертаційній роботі, отримані автором особисто. Сформульовані в дисертації наукові положення, висновки, рекомендації, пропозиції обґрунтовано автором самостійно, на підставі особистих досліджень та в результаті проведеного аналізу, а також опрацювання максимальної кількості джерел соціологічного, нормативно-правового, монографічного характеру.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження оприлюднено у виступах та доповідях на науково-практичних заходах, зокрема: на засіданні науково-практичного круглого столу «Адміністративне право і процес: проблеми та перспективи розвитку» (м. Львів, 29 лютого 2016 р.); VI-й Всеукраїнській науково-практичній конференції «Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави» (м. Львів, 30 травня 2017 р.); II-й Міжнародній науково-практичній конференції «IT-право: проблеми та перспективи розвитку в Україні» (м. Львів, 17 листопада 2017 р.); науково-практичній конференції «Тенденції розвитку адміністративного права в Україні» (м. Львів, 27 квітня 2017 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційної роботи викладено в 10 публікаціях, серед яких – п'ять статей опубліковано у наукових фахових виданнях України, одна – у періодичному виданні іноземної держави (Польща), 4 – у збірниках тез доповідей на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (210 найменувань) на 21 сторінці і додатків (на 5 сторінках). Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 209 сторінок, з них основного тексту 169 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету і завдання. Подано основні положення, які виносяться на захист, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження; висвітлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено дані про апробацію, публікації та структуру дисертації.

Розділ 1 «Джерелознавче та методологічне підґрунтя дослідження правових та організаційних засад запобігання правопорушенням у сфері страхування» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Наукова основа формування уявлення про правові та організаційні засади запобігання правопорушенням у сфері страхування в Україні»*, констатовано, що держава зацікавлена в максимальному поширенні добровільної форми страхових відносин в суспільстві, оскільки масове страхування істотно знижує бюджетні витрати на покриття збитків від різного роду непередбачених подій катастрофічного характеру (стихійні лиха, екологічні та техногенні катастрофи тощо), крім того, створює досить значний інвестиційний ресурс у вигляді страхових фондів, який може використовуватися для вкладень в базові галузі народного господарства і перспективні сфери діяльності.

Грамотна і послідовна політика державного регулювання банківської діяльності дозволила значно підвищити рівень довіри населення до вітчизняних банківських інститутів, результатом чого стало стрімке зростання банківських вкладів. Зазначено, що в страхуванні можливо добитися ідентичних результатів, детально пропрацювавши механізми адміністративного впливу на страховиків.

Встановлено, що страхування як вид підприємницької діяльності є професійним захистом майнових інтересів фізичних і юридичних осіб, за рахунок коштів яких відбувається формування грошових фондів, призначених для покриття матеріальних збитків, пов'язаного з настанням певних подій. Ефективно працююча, фінансово стабільна система страхування захищає суспільство від багатьох соціальних потрясінь, стимулює ділову активність, покращує інвестиційний клімат, сприяючи економічному зростанню в країні в цілому. З цих причин страхування в багатьох країнах світу визнано стратегічним сектором економіки, що обумовлює досить жорстке правове регулювання цього виду діяльності, з одної боку, і державну підтримку – з іншого.

У підрозділі 1.2 «Теоретико-методологічні підходи до дослідження питання правових та організаційних засад запобігання правопорушенням у сфері страхування», вказано, що страхування як правова категорія є сукупністю врегульованих правовими нормами суспільних відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних і юридичних осіб при настанні певних подій (страхових випадків) за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати ними страхових внесків. Зазначене трактування названої категорії визначає страхування як правовий інститут.

Зазначено, що частина страхових відносин регулюється нормами фінансового права, однак страхове право регулює досить великий пласт публічно-правових відносин, які не охоплюються предметом фінансового права. Йдеться про відносини управлінського характеру, що виникають при державному регулюванні страхової діяльності, тобто професійної діяльності з відшкодування матеріального збитку, спричиненого внаслідок різних дій або подій, за рахунок спеціально формованого для цих цілей грошового фонду.

З'ясовано, що масове страхування існує тільки в обов'язковій формі, оскільки ця форма страхування не враховує бажання страховиків і їх потенційних клієнтів, а нав'язується суспільству державою. У той же час обов'язкове страхування не може захистити суспільство від усіх ризиків, воно лише забезпечує мінімальний рівень захисту.

У підрозділі 1.3 «Соціально-економічне значення страхування в сучасних умовах трансформації суспільства» аргументовано, що адміністративно-правове регулювання страхової діяльності не охоплює весь пласт страхових відносин, більш значна їх частина регулюється приватним правом, тобто об'єктом зазначеного виду правового регулювання є умови ведення страхової діяльності.

Констатовано, що обов'язкове страхування відображає державну потребу в страхуванні, оскільки забезпечує задоволення інтересів не тільки окремих страхувальників, а й конкретних суспільних інтересів. По-перше, це стосується інтересів усього суспільства загалом, наприклад забруднення навколишнього середовища, техногенні та екологічні катастрофи або, скажімо, аварії космічних кораблів, від яких необхідно захищатися незалежно від будь-чийого бажання.

Зазначено, що ефективний механізм сучасного страхового захисту інтересів громадян, підприємств і організацій передбачає активну участь держави в покритті великомасштабних і соціально значущих ризиків, що впливають на стан економічної системи загалом. Це обумовлює необхідність створення системи обов'язкового страхування в країні. Система обов'язкового страхування захищає суспільство від страхових ризиків суспільно-економічного значення, тобто великомасштабних соціальних, демографічних і природних ризиків та специфічних виробничо-економічних і техногенних ризиків окремих сфер діяльності.

Розділ 2 «Адміністративно-правовий механізм запобігання правопорушенням у сфері страхування» складається з п'яти підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Адміністративно-правові відносини у сфері страхування», констатовано, що соціальна значимість страхування проявляється в тому, що страховий випадок означає для страхувальника катастрофічну подію в його господарстві, а для економіки країни страховий випадок означає розрив в ланцюжку виробництва і відтворення. Тому нещастя, що зачіпає конкретного страхувальника, є соціально значущим для всієї економіки загалом. Страхування дозволяє досить швидко відновити порушений страховим випадком майновий стан страхувальника, а отже, відновити зруйновані зв'язки у відтворенні. Відтак, в нормальному функціонуванні страхового механізму зацікавлений і кожен з страхувальників, і держава.

Вказано, що оскільки страхова діяльність є об'єктом державного регулювання і підпадає під сферу дії адміністративного права, існує адміністративно-правовий режим страхової діяльності, під яким розуміється сукупність адміністративно-правових норм, що регламентують порядок здійснення страхової діяльності. Цей режим включає в себе норми, що закріплюють процедуру і умови реєстрації страховиків і ліцензування страхової діяльності, про адміністративний нагляд за страховою діяльністю, про фінансову стійкість страховиків. Іншими словами, встановлені цими нормами права і обов'язки суб'єктів режиму складають його зміст.

Зазначено, що держава вирішує завдання не тільки створення страхових резервів з метою захисту своїх громадян і підприємств, а й залучення в обіг тимчасово вільних коштів населення і організацій, а також отримання нових джерел податкових надходжень до бюджету. Крім того, акумульовані страховиками страхові резерви є важливим внутрішнім джерелом інвестицій в економіку країни.

У підрозділі 2.2 «Ліцензування страхової діяльності: правові засади регулювання», вказано, що страхові послуги необхідні для ефективного функціонування приватної власності. Підприємницька діяльність завжди пов'язана з ризиком, тому страхування підприємницьких ризиків дозволяє господарюючим суб'єктам захистити своє фінансове становище, тим самим сприяючи забезпеченню стабільності економічних зв'язків, що, природно, позитивно впливає на стан економіки загалом і забезпечує планомірне зростання народного господарства. Водночас, фінансова стабільність в економіці гарантує соціальну стабільність в суспільстві.

Доведено, що держава регулює страхову діяльність за допомогою: встановлення умов допуску на страховий ринок організацій, які збираються надавати послуги зі страхування (отримання ліцензії); визначення фінансових нормативів для страховиків; закріплення принципів інвестування коштів страхових фондів; здійснення адміністративного нагляду за діяльністю страховиків; встановлення відповідальності за порушення законодавства про страхову діяльність.

Вказано, що не виключені випадки обмеження і призупинення ліцензій

органом страхового нагляду, добровільної відмови страховиків від певних видів страхування. Також в умовах зростаючої конкуренції і концентрації страхового бізнесу певна частина компаній збанкрутує або просто буде ліквідована за рішенням власників. Про значимість цієї проблеми красномовно говорить той факт, що зараз орган страхового нагляду і всі провідні професійні об'єднання страховиків розробляють проєкти документів про умови та процедуру передачі страхового портфеля.

У підрозділі 2.3 «Місце і функції органів виконавчої влади у системі запобігання правопорушень у сфері страхування», зазначено, що держава регулює страхову діяльність, самостійно виступаючи учасником страхових відносин або як страховик, або як страхувальник. Безпосередня участь держави в страховій діяльності може і стимулювати ринок приватних страхових послуг, і обмежувати його, затримувати його розвиток. Йдеться не про законодавче регулювання, а про прямий вплив держави на зазначений сектор економіки за допомогою державного підприємництва через створення державних страхових компаній, що займають певні ніші страхового бізнесу, а також через введення обов'язкового державного страхування - пенсійного, медичного, соціального. Державні страхові фонди забезпечують мінімальні стандарти захищеності, але очевидно, що вони не в змозі повністю задовольнити фінансові потреби населення в разі настання страхових ризиків. Проте українське суспільство в масі своїй ще не усвідомило, що мінімум державного страхування повинен доповнюватися добровільним приватним страхуванням. Розуміння цього відразу позитивно позначиться на добробуті і рівні життя населення, а також на якості страхових послуг.

Обґрунтовано, що регулюючи страхову діяльність, держава в особі компетентних органів виконавчої влади реалізує свої управлінські функції, залучаючи страховиків в управлінські відносини класичного адміністративно-правового характеру, тобто відносини влади і підпорядкування, де одна сторона є керуючим владним суб'єктом, а страховик представляє керовану сторону, зобов'язану підкорятися владним розпорядженням. При цьому управління здійснюється в публічних інтересах і керуюча сторона наділена публічною владою.

Вказано, що органи виконавчої влади представляють державу-страхувальника у відносинах з обов'язкового державного страхування. Крім того, на виконавчі органи покладено повноваження щодо підзаконного адміністративно-правового регулювання відносин з обов'язкового страхування і функції адміністративного нагляду.

Констатовано, що коли в ролі страхувальника виступає держава, тоді, йдеться про державне обов'язкове страхування. Дуже важливо не змішувати поняття державного обов'язкового страхування з обов'язковим соціальним страхуванням. Часто державним називають страхування, в якому функції страховика виконує держава в особі спеціально створених фондів. Відзначається,

що обов'язкове пенсійне страхування, обов'язкове медичне страхування і обов'язкове соціальне страхування не є державним в строгому сенсі цього слова, оскільки держава в цих відносинах виступає в ролі страховика, а в ролі страхувальника виступають приватні фізичні та юридичні особи. Тому зазначені форми страхування, будучи обов'язковими, не відносяться до державних.

У підрозділі 2.4 «Сутність і зміст контролю за фінансовим станом страхових організацій» акцентовано на тому, що стабільне функціонування і розвиток страхового сектора економіки України має принципове значення для досягнення макроекономічних завдань, що стоять перед державою, в зв'язку з чим страхування піддається державному регулюванню (управлінню) з боку уповноважених органів державної влади. Вказано, відносини, що виникають в процесі державного регулювання страхової діяльності, відносяться також до предмету адміністративного права.

Констатовано, що державне страхування є частиною державної власності, орієнтованої на задоволення саме публічних інтересів всього суспільства, в той час як інші об'єкти власності використовуються в приватних інтересах. Зауважено, що для суспільних відносин, що виникають у сфері державного страхування, характерні, насамперед, такі особливості: вони спрямовані на досягнення публічних інтересів і по своїй суті є управлінськими, тобто виникають у сфері державного управління.

Підкреслено, що для того, щоб залучити кошти населення в страховий сектор, необхідно істотно підвищити рівень довіри до страхових компаній, забезпечити їх фінансову стійкість і мінімізувати зловживання і шахрайські дії на ринку страхових послуг. Страхування повинно стати доступним, вигідним і надійним способом вкладення вільних грошових коштів. Це завдання можна вирішити за допомогою державного адміністративного регулювання страхової діяльності, шляхом введення і вдосконалення існуючих дозвільних режимів.

Встановлено, що суб'єктами адміністративно-правового режиму страхової діяльності є страховики, тобто організації, які надають страхові послуги, а також органи державного управління страховою діяльністю; об'єктом режиму є страхова діяльність, тобто діяльність з надання страхових послуг; мета режиму - забезпечення ефективного функціонування ринку страхових послуг і захист прав та інтересів страхувальників.

У підрозділі 2.5 «Адміністративна відповідальність за порушення законодавства у сфері страхування», констатовано, що коло порушень законодавства при здійсненні страхової діяльності дуже широке, причому не завжди мова йде про порушення саме страхового законодавства. В межах здійснення своєї діяльності суб'єкти страхової справи, як і інші суб'єкти підприємницької діяльності, допускають порушення податкового та антимонопольного законодавства, порушення встановленого порядку ціноутворення, законодавства про рекламу та інші порушення, відповідальність за які передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Зазначено, що Закон України «Про страхування» передбачає тільки можливість обмеження або призупинення дії ліцензії, а також її відкликання у суб'єкта страхової справи за допущені порушення страхового законодавства, необхідно розглянути ситуацію, яка нерідко зустрічається на практиці: коли організація здійснює страхову діяльність без відповідної ліцензії.

Зауважено, адміністративна відповідальність у сфері страхової справи полягає в застосуванні уповноваженими державними органами до суб'єктів страхової справи певних заходів адміністративного стягнення за допущені ними порушення страхового законодавства.

У Розділі 3 «Удосконалення правового регулювання щодо запобігання правопорушень у сфері страхування» наголошено на необхідності проведення активної структурної політики на ринку страхових послуг, що полягає в оптимізації пропорцій у співвідношенні обов'язкових та добровільних видів страхування, не стимулюючи при цьому необґрунтованого і непередбаченого введення нових видів обов'язкового страхування. До пріоритетних завдань віднесено підвищення ефективності методів державного контролю за страховим сектором економіки, що припускає створення нормативних і організаційних основ страхового нагляду, розробку процедур фінансового оздоровлення страховиків, вдосконалення умов ліцензування страхової діяльності, а також створення диференційованої системи санкцій за порушення страхового законодавства.

Вказано, що, з огляду на подібні цілі, принципи та методи здійснення нагляду в банківській і страховій сфері діяльності, в подальшому доцільно створити єдиний наглядовий орган, в завдання якого входив би нагляд за кредитною системою, за страховою системою і, можливо, за ринком цінних паперів. Створення єдиного наглядового органу дозволить підвищити ефективність нагляду – шляхом введення єдиної практики його здійснення, розробки єдиних правил для подібних ризиків в діяльності кредитних і страхових організацій. Крім того, при створенні єдиного наглядового органу відпаде необхідність в координації нині існуючих галузевих органів нагляду. Нині є позитивний зарубіжний досвід у створенні універсальних наглядових органів за усіма кредитно-фінансовими інститутами.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано аналіз правових та організаційних засади запобігання правопорушенням у сфері страхування в Україні. Основні результати дослідження, які отримано на основі авторської методології полягають у такому:

1. Зазначено, що страхова діяльність, будучи одним з видів підприємництва, є суспільним процесом, що охоплюється державним регулюванням в силу своєї соціальної значимості. При цьому мета державного регулювання страхової діяльності полягає в упорядкуванні цього виду

підприємництва, забезпечення стабільності ринку страхових послуг і захисту інтересів споживачів цього виду послуг. Регулювання страхової діяльності з боку держави здійснюється в публічних інтересах і спрямовано на досягнення соціально корисних результатів, що стимулюють прогресивний розвиток страхування в державі.

Державне регулювання цих суспільних відносин має будуватися з урахуванням інтересів і всього суспільства (тобто публічних інтересів), і приватних інтересів окремих індивідів. Насамперед, це стосується економічних відносин, мета державного регулювання яких – задоволення державних (публічних) інтересів щодо забезпечення економічного розвитку держави та захист законних економічних прав та інтересів приватних осіб.

2. Підкреслено, що структуру державного управління страховим сектором економіки можна розглядати в двох аспектах: 1) управління страхуванням за допомогою функціонування системи державного страхування, іншими словами, як частиною державного господарства; 2) управління страхуванням як сектором економіки, за допомогою нормативного регулювання страхової діяльності. Перший з названих аспектів – державне страхування – є на сучасному етапі абсолютно особливим механізмом реалізації державної політики, що має адміністративно-правовий характер.

Відповідно до чинного законодавства відрахування в страхові державні фонди (пенсійний, медичного та соціального страхування) отримали статус податкових платежів, з витікаючими з цього статусу контрольними повноваженнями компетентних органів і відповідальністю за несплату таких платежів. Державні страхові фонди є самостійною ланкою фінансової системи держави, самостійним об'єктом правового регулювання і включаються в державний сектор економіки.

3. Встановлено, що висока соціально-економічна значимість страхування обумовлює зацікавленість держави у формуванні ефективно працюючого і стабільного ринку страхових послуг. Захист майнових інтересів населення, великий інвестиційний потенціал, зниження фінансового навантаження на бюджет - реальні можливості масового страхування. З огляду на це, розвиток в Україні страхового сектора економіки є найважливішою умовою вирішення завдань щодо підвищення рівня життя населення і подвоєння ВВП. Комплексна приватно-публічна економічна і правова природа страхових відносин зумовлює необхідність їх регулювання і нормами приватного, і нормами публічного, в тому числі адміністративного, права, на основі гнучкого поєднання імперативного і диспозитивного методу правового регулювання.

4. Констатовано, що добровільне страхування засноване на свободі волевиявлення сторін, тобто сторони самі приймають рішення про укладення договору страхування. Сутність цієї форми страхування полягає в індивідуальних потребах страхувальника у страховому захисті, його ініціативи до висновку страхового договору і обмеженості участі конкретних осіб. При

цьому страхові відносини виражаються в обов'язковому оформленні договору згоди між страхувальником та страховою компанією. Тут, однак, необхідно пам'ятати про публічність договору страхування навіть в його добровільній формі, тобто страховик не має права відмовити страхувальнику, якщо його волевиявлення суперечить умовам страхування. Цим принципом гарантується укладення договору страхування на першу вимогу страхувальника. Добровільне ж страхування здійснюється за принципом строковості, тобто в договорі обов'язково вказується термін дії страхового захисту. Добровільне страхування має заздалегідь обумовлений визначень термін страхування. Початок і закінчення терміну страхування вказуються в договорі з особливою точністю, оскільки страховик несе страхову відповідальність тільки в період дії страхування. Отже, страхове відшкодування підлягає виплаті тільки в тому випадку, якщо страховий випадок відбувся в період страхування.

5. Обґрунтовано, що за допомогою прийняття правових норм держава отриме можливість стимулювати або обмежувати ринок страхових послуг, забезпечувати його фінансову стабільність та ефективність. Виділено такі інструменти державного впливу на страхову діяльність: 1) встановлення державної процедури легалізації осіб, які бажать професійно займатися страхуванням, тобто процедур державної реєстрації та отримання ліцензії на заняття страховою діяльністю; 2) встановлення вимог до фінансової стійкості страховиків, тобто нормативне закріплення фінансових показників і принципів інвестиційної діяльності страховиків; 3) введення процедури адміністративного нагляду за діяльністю страховиків за допомогою створення виконавчого органу спеціальної компетенції; 4) встановлення адміністративної відповідальності за порушення страхового законодавства; 5) введення системи обов'язкового страхування.

6. Аргументовано недостатнє поширення страхування, що багато в чому пояснюється недоліками державного регулювання зазначеної сфери економіки. Вказано, що саме адміністративно-правове регулювання страхової діяльності може сприяти розвитку масового добровільного страхування шляхом створення умов, що забезпечують стабільне фінансове становище страховиків, посилення їх відповідальності за невиконання умов договору страхування, стимулювання розширення видів страхових послуг і підвищень їх якості.

Великий пласт страхових відносин адміністративно-правового характеру свідчить про необхідність формування сучасного несуперечливого адміністративного законодавства, що регулює страхову діяльність.

7. Обґрунтовано, що адміністративно-правове регулювання страхування направлено на широке коло відносин, а саме: організаційно-управлінські відносини в межах державного і недержавного обов'язкового страхування; правовідносини, пов'язані зі створенням, реорганізацією, перетворенням і ліцензуванням приватних страхових компаній; правовідносини з приводу забезпечення фінансової стійкості страховиків; правовідносини у сфері

адміністративного нагляду за діяльністю страховиків на предмет дотримання ними положень чинного законодавства; правовідносини з реалізації заходів адміністративно-правової відповідальності за порушення законодавства про страхування.

Не менш значима роль адміністративно-правового регулювання в обов'язковому страхуванні.

8. Визначено, що необхідним є подальше вдосконалення системи наглядових органів у сфері страхування. Необхідно уточнення порядку ліцензування та перевірки дотримання ліцензійних вимог, на рівні з розвитком системи контролю фінансової стійкості страхових організацій.

9. Обов'язковим елементом реформування механізму адміністративно-правового регулювання в галузі страхування має стати посилення відповідальності страховиків. Звісно ж, необхідним є розширення меж адміністративної відповідальності за порушення страхового законодавства шляхом внесення доповнень до Кодексу України про адміністративні правопорушення в частині адміністративних правопорушень в галузі фінансів, податків і зборів, ринку цінних паперів. Пропоновані доповнення повинні передбачати відповідальність за порушення страхового законодавства у випадках: порушення страховою організацією вимог, що пред'являються до забезпечення фінансової стійкості страховика; порушення суб'єктом страхової справи вимоги про представлення в орган страхового нагляду встановленої звітності, в тому числі подання неповної чи недостовірної звітності; порушення встановленого порядку здійснення страхової діяльності, що створює реальну загрозу інтересам страхувальників.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Ледвій О.І. Поняття страхування як виду підприємницької діяльності. *Наукові записки Львівського університету бізнесу і права*. Зб. наук. праць з юридичних наук. 2017. Вип. 16. С. 91–94.

2. Ледвій О.І. Страхова діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання в сучасних умовах трансформації економіки. *Наукові записки Львівського університету бізнесу і права*. Зб. наук. праць з економічних та юридичних наук. 2018. Вип. 20. С. 181–187.

3. Ледвій О. І. Адміністративно-правові механізми реалізації державної політики у сфері страхування. *Наше право*. 2018. № 3. С. 79–84.

4. Ледвій О.І. Адміністративно-правове регулювання страхування як виду підприємницької діяльності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Зб. наук. праць. Серія: Юридичні науки. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2019. № 911. Вип. 21. С. 154–160.

5. Ледвій О. І. Державна політика у сфері страхування: адміністративно-

правовий вимір. Право. UA. 2020. № 3. С. 83–88.

6. Ledviy O. Administrative and legal principles public administration in the field of insurance. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 5 (33), vol. 2. С. 217-221. (Польща).

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Ледвій О. Адміністративно-правове регулювання діяльності страховика в Україні. *Адміністративне право і процес: проблеми та перспективи розвитку*: збірник тез доповідей науково-практичного круглого столу (м. Львів, 29 лютого 2016 р.) [у 2-х ч.]. Київ: ПП «Леся», 2016. Ч. 2. С. 51–55.

8. Ледвій О. І. Протидія правопорушенням у сфері страхування в Україні у контексті трансформації економіки. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави*: збірник тез VI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 30 травня 2017 р.). Львів: Видавництва Львівської політехніки, 2017. С. 32–34.

9. Ледвій О. І. Правові засади регулювання ліцензування страхової діяльності. *IT-право: проблеми та перспективи розвитку в Україні*: збірник матеріалів II-ї Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 17 листопада 2017 р.). Львів: НУ «Львівська політехніка», 2017. С. 62–64.

10. Ледвій О. Запобігання правопорушенням у сфері страхування в контексті економічної безпеки держави. *Тенденції розвитку адміністративного права в Україні*: збірник тез науково-практичної конференції (м. Львів, 27 квітня 2017 р.). К.: ПП «Комп'ютерний дизайн», 2017. Ч. 2. С. 69–70.

АНОТАЦІЯ

Ледвій О. І. Правові та організаційні засади запобігання правопорушенням у сфері страхування в Україні. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерство освіти і науки України, Львів, 2021.

Дисертація присвячена комплексному і системному аналізу правових та організаційних засад запобігання правопорушенням у сфері страхування в Україні. Проаналізовано наукову основу формування уявлення про правові та організаційні засади запобігання правопорушенням у сфері страхування в Україні. Сформовано авторські теоретико-методологічні підходи до дослідження питання правових та організаційних засад запобігання правопорушенням у сфері страхування. Розкрито соціально-економічне значення страхування в сучасних умовах трансформації суспільства.

Охарактеризовано адміністративно-правові відносини у сфері страхування. Здійснено аналіз правових засад регулювання щодо ліцензування

страхової діяльності. Визначено місце і функції органів виконавчої влади у системі запобігання правопорушень у сфері страхування. Розкрито сутність і зміст контролю за фінансовим станом страхових організацій. Проаналізовано адміністративну відповідальність за порушення законодавства у сфері страхування.

Сформульовано пропозиції, спрямовані на удосконалення правового регулювання щодо запобігання правопорушень у сфері страхування.

Ключові слова: страхування, обов'язкове страхування, запобігання правопорушень у сфері страхування, функції органів виконавчої влади у сфері страхування, адміністративно-правове регулювання, ліцензування страхової діяльності, принципи страхування, контроль у сфері страхування.

АННОТАЦИЯ

Ледвий Е. И. Правовые и организационные основы предупреждения правонарушений в сфере страхования в Украине. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.07 «Административное право и процесс; финансовое право, информационное право». – Национальный университет «Львовская политехника» Министерство образования и науки Украины, Львов, 2021.

Диссертация посвящена комплексному и системному анализу правовых и организационных основ предупреждения правонарушений в сфере страхования в Украине. Проанализирована научная основа формирования представления о правовые и организационные основы предупреждения правонарушений в сфере страхования в Украине. Сформированы авторские теоретико-методологические подходы к исследованию вопроса правовых и организационных основ предупреждения правонарушений в сфере страхования. Раскрыто социально-экономическое значение страхования в современных условиях трансформации общества.

Охарактеризованы административно-правовые отношения в сфере страхования. Осуществлен анализ правовых основ регулирования по лицензированию страховой деятельности. Определены место и функции органов исполнительной власти в системе предотвращения правонарушений в сфере страхования. Раскрыта сущность и содержание контроля за финансовым состоянием страховых организаций. Проанализирована административная ответственность за нарушение законодательства в сфере страхования.

Обосновано, что регулируя страховую деятельность, государство в лице компетентных органов исполнительной власти реализует свои управленческие функции, привлекая страховщиков в управленческие отношения классического административно-правового характера, то есть отношения власти и подчинения, где одна сторона является управляющим властным субъектом, а страховщик представляет управляемую сторону, обязанную подчиняться властным

распоряжением. При этом управление осуществляется в публичных интересах и управляющая сторона наделена публичной властью.

Указано, что органы исполнительной власти представляют государство-страхователя в отношениях по обязательному государственному страхованию. Кроме того, на исполнительные органы возложены полномочия по подзаконного административно-правового регулирования отношений по обязательному страхованию и функции административного надзора.

Констатировано, что когда в роли страхователя выступает государство, тогда речь идет о государственном обязательном страховании. Очень важно не смешивать понятия государственного обязательного страхования по обязательному социальному страхованию. Часто государственным называют страхования, в котором функции страховщика выполняет государство в лице специально созданных фондов. Отмечается, что обязательное пенсионное страхование, обязательное медицинское страхование и обязательное социальное страхование не является государственным в строгом смысле этого слова, поскольку государство в этих отношениях выступает в роли страховщика, а в роли страхователя выступают частные физические и юридические лица. Поэтому указанные формы страхования, будучи обязательными, не относятся к государственным.

Сформулированы предложения, направленные на совершенствование правового регулирования по предотвращению правонарушений в сфере страхования.

Ключевые слова: страхование, обязательное страхование, предотвращение правонарушений в сфере страхования, функции органов исполнительной власти в сфере страхования, административно-правовое регулирование, лицензирование страховой деятельности, принципы страхования, контроль в сфере страхования.

ANNOTATION

Ledvii O. I. Legal and organizational principles of prevention of insurance offenses in Ukraine. – *Printed as manuscript.*

Thesis for a Candidate Degree in Law, specialty 12.00.07 «Administrative Law and Process; finance law; information law». – Lviv Polytechnic National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2021.

The dissertation is devoted to the complex and systematic analysis of legal and organizational bases of prevention of offenses in the field of insurance in Ukraine. The scientific basis of forming an idea of the legal and organizational principles of crime prevention in the field of insurance in Ukraine is analyzed. Author's theoretical and methodological approaches to the study of legal and organizational principles of crime prevention in the field of insurance have been formed. The socio-economic significance of insurance in the modern conditions of

society transformation is revealed.

Administrative and legal relations in the field of insurance are described. The analysis of legal bases of regulation concerning licensing of insurance activity is carried out. The place and functions of executive bodies in the system of crime prevention in the field of insurance are determined. The essence and content of control over the financial condition of insurance companies are revealed. The administrative responsibility for violation of the legislation in the field of insurance is analyzed.

Proposals aimed at improving the legal regulation for the prevention of insurance offenses have been formulated.

Key words: insurance, compulsory insurance, prevention of offenses in the field of insurance, functions of executive bodies in the field of insurance, administrative law regulation, licensing of insurance activities, principles of insurance, control in the field of insurance.

Наклад 100. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 0,9.
Підписано до друку 20.08.2021. Замовлення 195.

Надруковано в «МП Леся».

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.*

«МП Леся»

03148, Київ, а/с 115.

Тел./факс: (066) 60-50-199, (098) 455-41-17

E-mail: lesya3000@ukr.net